

Hans van der Heijden: incurante alledaagsheid

Hans Ibelings

Hans van der Heijden leidt samen met Rick Wessels het bureau biq in Rotterdam. Tegen de stroom in van de neomoderne en supermoderne tendensen die lange tijd in Nederland hebben overheerst, heeft biq een eigen positie verworven met een architectuur die het alledaagse en gewone voorop stelt.

Voor de eerste vraag is gesteld, steekt Hans van der Heijden van wal, voortbouwend op een eerder gesprek dat we hadden: ‘Ik had iets voor je opgezocht. Ik heb ooit een lang gesprek gevoerd met Miroslav Šik, dat was waanzinnig inspirerend. Hij heeft iets geschreven in een van zijn boeken, wat helemaal ons programma is. Er staat: “De andere analoge stad is ook in de stedelijke periferie gebouwd, in het tapijt van de industriële buitenwijken, in de buurt van de modernistische naoorlogse architectuur. De saaie, ongestuvige city bestaat niet. Beton is niet onmenselijk, maar gewoon een mogelijke uiting van de architectuur. Treurige begrippen als kitsch en surrogaat gebruik ik niet, omdat zij de stad van de kleine randgemeenten, de volkstuinten en de woonwagens ironiseren.” En dan komt eigenlijk het belangrijkste: “Wij zijn ook in deze buurten en straten opgegroeid, informele eigenschappen hebben zich verbonden met onze tranen en liefde en teleurstellingen. Deze stad is onze stad geworden, is zelfs altijd onze stad geweest.” Ik zie daar een update in van zoiets als traditionalisme. Het is helemaal geen kwestie van stijl maar dat je sowieso een consideratie hebt met wat er is.’ Dit zet de toon voor het gesprek dat plaats vond op het moment dat biq werkte aan een meervoudige opdracht voor de Römerberg, in de binnenstad van Frankfurt.

HvdH: ‘Naast de Dom stond een betonnen complex en dat wordt nu gesloopt. Er komt een historiserend project voor in de plaats, gebaseerd op uitgebreid historisch onderzoek naar alle panden die er ooit stonden. En zoals dat tegenwoordig gaat, moeten al die panden een andere architect hebben. De vraag is eigenlijk om een gotisch vakwerkhuis is terug te toveren.’

Hans Ibelings: En doe je dat?

HvdH: ‘Nee, we nemen diverse esthetische eigenschappen van die vakwerkhuisen over, zoals het materiaal, de verhoudingen, de pleistervlakken en de kleuren, maar niet de tektoniek; die past dan niet meer in hoe je vandaag de dag bouwt. In Duitsland, maar ook in Nederland, bouw je tegenwoordig met zware materialen. Een gebouw wordt geassembleerd uit componenten. Dat is echt een andere werkelijkheid dan die vakwerkhuisen. Als je dat nu zou proberen, dan ga je tegen de werkelijkheid in.’

HI: Wordt het daarmee iets dat ondanks de historiserende elementen onmiddellijk herkenbaar wordt als iets van nu, net zoals dat rijtje postmoderne huizen aan de andere kant van de Schirn Kunsthalle?

HvdH: ‘Ik denk dat het tijdlozer wordt. Per perceel zijn er meerdere architecten, je strijdt met z’n achten om vier percelen. De architecten die meedingen, reiken van behoudende minimalisten tot neoclassicisten als Hans Kollhoff. Voor deze opdracht is alles erg goed voorbereid, met een percelenboek waarin van elk pand historische afbeeldingen zijn opgenomen en er was een strenge briefing. De opdrachtgever - de gemeente – was in het hele land op excursie geweest langs allerlei vernieuwingsprojecten en iedereen, van CDU tot de Grünen, vond dat het goede voorbeeld nergens te zien was.’

HI: Voel je je op je plaats tussen deze architecten tegen wie je het hier moet opnemen?

HvdH: ‘Ja, ik vind het wel een prettige omgeving.’

HI: Wat is de gemeenschappelijke grondslag in dit gezelschap?

HvdH: ‘Ik denk dat ik met deze architecten van mening kan verschillen en dat we ondertussen voor mijn gevoel wel over architectuur blijven praten. Zoals ik bijvoorbeeld met Joris Molenaar van Molenaar en Van Winden heel goed over onze projecten kan praten, ook al staan die voor veel mensen haaks op wat hij doet.’

HI: Jouw opdracht in Frankfurt brengt me erop dat je van jouw werk en opvatting zou kunnen zeggen dat ze misschien minder in Nederland thuishoren dan ergens anders.

HvdH: ‘Ze horen wel in Nederland thuis maar zijn hier niet erg courant.’

HI: Jouw belangrijkste werk staat in Liverpool en je krijgt volgens mij meer aandacht in Engeland en Zwitserland dan hier. Voel je je in Nederland een buitenstaander of een eenling?

HvdH: 'Dat laatste wel een beetje. Ons werk is gevormd in het buitenland. Ik denk dat wij enorm geprofiteerd hebben van onze European-avontuur in Liverpool, hoewel ons winnende project nooit is gebouwd. Rick en ik zijn daar in een totaal ander discours terechtgekomen. Tony Fretton en Richard Lavington zaten in de jury, en Jonathan Sergison en Stephen Bates kregen achter ons de tweede prijs. Met hen hebben we lang contact gehouden. Dat heeft vormend gewerkt omdat we in die tijd een soort vage onvrede hadden met wat toen SuperDutch ging heten. De groep rond Fretton was bezig met het herwaarderen van figuren als Adolf Loos, en dat deden ze heel onbevagen. Ik kende de teksten van Loos wel, die kreeg je ook op de TU in Delft toegediend, maar er werd nooit bij verteld dat je ernaar kon handelen en dat deden zij allemaal wel. Dat heeft ons geholpen. En eenzelfde oriëntatie en houding zijn in Zwitserland en Duitsland te vinden. In dat opzicht voel ik me in Nederland ontheemd, maar aan de andere kant weer niet, omdat we volstrekt wortelen in bijvoorbeeld de opdrachtstructuur hier. Het is in Nederland voor een jong bureau nog altijd heel makkelijk om groter werk te krijgen, vergeleken met andere landen waar je als jonge architect met keukens en badkamers begint. Bovendien, en dat is ons gezegd door Sergison en Bates, wat in Nederland een standaard houten kozijn is, dat kunnen zij in Engeland gewoon niet voor elkaar krijgen, dus hou op met mopperen. Dat hebben we goed in ons oren geknoopt.'

HI: Hoe denk je dat jullie opdrachtgevers jullie werk zien? Zien ze het als iets ongewoons, of ontgaat het hen dat de inspiraties ervoor vooral buiten Nederland liggen?

HvdH: 'Ik denk dat ze dat een ontgaat. Wij krijgen op heel verschillende manieren werk. Soms weten opdrachtgevers wat we doen, maar vaak zien ze ons gewoon als een heel praktisch bureau en ik vind eigenlijk beide goed.'

HI: Hoe ga je daar dan mee om? Is het nodig dat de opdrachtgever weet wat al jouw overwegingen zijn?

HvdH: 'Nee. Vaak laten we het zo. Maar om een voorbeeld te geven, onze woningen in Eindhoven doen het heel goed in allerlei artikelen over stedelijke vernieuwing. Het project staat op de longlist voor de laatste Mies van der Rohe Award en ook al zullen we die prijs nooit krijgen, vind ik dat een hele fijne waardering. Tegelijkertijd blijft één van onze

opdrachtgevers praten over het kabouterdorp van biq. Zo iemand ziet niet in dat een huis met een puntdak uit de wereld van de hoge architectuur afkomstig zou kunnen zijn.'

HI: Is dat een hardcore modernist?

HvdH: 'Ja. Daar heb je er veel van tegenwoordig, zo'n verlichte opdrachtgever met bloemetjesoverhemden die geen bedreigingen maar alleen kansen ziet.

HI: Schuilt er een formalisme in jullie werk? Want je kunt zeggen dat in jullie werk sprake is van een reductie van de vorm, abstractie, erosie of wat dan ook, maar gelijktijdig is de vorm heel sterk.

HvdH: 'Ik denk dat er een fundamenteel onderscheid is, je hebt de abstracte vorm en je hebt de gereduceerde vorm. In de tijd van De Stijl is dat helemaal uitgeplozen. De Stijl ging over reductie en lange tijd pelde Mondriaan van de schilderijen net zo veel af totdat er neerslag van de werkelijkheid was. In die lijn kun je het werk van Oud zien. Henk Engel heeft daar prachtig over geschreven. Wat Oud deed was dat hij gebouwen ontleedde. Alles ging uit elkaar, tot de keuken en de deur aan toe, en dat werd opnieuw geassembleerd in een orde die voorheen niet bestond, maar wel een verhouding had met het verleden. Dat vinden we een ontzettend interessant spel, want dat is het, een spel. Dat zie je bij ons terug bij the Bluecoat. Daar hebben we heel veel elementen uit het oude gebouw ontleed en opnieuw in een compositie gestopt. Daardoor ontstaat de verhouding met het bestaande gebouw en is het ook een gebouw van nu. Op deze manier hoef je niet meer met oude stenen te werken om het toch te laten aansluiten.'

HI: Dat is reductie, wat is dan abstractie volgens jou?

HvdH: 'Abstractie is het zoeken van een nieuwe orde, een totaal ongebonden, vrije kunst, waar ik niet in geloof. Dat zie je in gebouwen als MVRDV's Villa VPRO, die ik overigens wel bewonder om zijn formele consequentie. Er zijn geen referenties in zo'n wereld en tegelijkertijd kan alles en niks.'

HI: ik neem aan dat je die reductie niet opzoekt omdat het makkelijk is.

HvdH: 'Het is niet makkelijk. Maar om weer the Bluecoat te nemen: dat is uiteindelijk een redelijk simpele schuur geworden. Alles is daar zo uit elkaar gehaald dat elk onderdeel apart onderhandeld kon worden. Er is natuurlijk veel gesproken over hoe je het construeert en wat voor steen je neemt, over monumentenzorg. Tot aan de kleur toe en

niet te vergeten was er de opdrachtgever die waanzinnige logistieke problemen had daar in de binnenstad. Hoe krijg je daar piano's naar binnen terwijl het regent en je tegelijkertijd schilderijen staat uit te laden. Dat is allemaal apart van elkaar onderzocht. Het is rationeel om in een gebouw niet alles aan alles verbinden, en je het niet als een autonoom, onaantastbaar ding ziet dat niet meer ter discussie kan staan.'

HI: Je noemde net Henk Engel, heeft hij voor jou een belangrijke rol gespeeld?

HvdH: 'Ja heel erg.'

HI: Wat heb je van hem geleerd?

HvdH: 'Schrijven. Ik heb mijn kandidaatsscriptie bij hem geschreven en die ging over een onderwerp dat hem helemaal niet interesseerde en met een zekere meewarigheid benaderde: de stedenbouw van Dudok. Op een gegeven moment vond hij het wel leuk en toen moest het worden gepubliceerd in Oase. Henk heeft mij ook geleerd, en hij heeft dat denk ik weer van Grassi, om te zien dat er in de Nederlandse stad een soort spanning bestaat, die bijvoorbeeld zichtbaar is als je in Amsterdam langs de grachten loopt. Dan zie je natuurlijk hele mooie bewerkte gevels die heel open zijn maar als je een steeg in gaat zijn er lange rechte wanden zonder gaten. Er kan in de architectuur een sterke formele spanning zitten en die kan in dit soort kleine dingen schuilen. Sinds die tijd maken wij gebouwen waarin die spanning zit.'

HI: Is het een reëel gevaar van een reducerende benadering dat er uiteindelijk niks meer overblijft?

H: 'Dat denk ik wel. Ons bureau kan gewoon niet al te groot zijn om deze geconcentreerde manier van werken vol te houden. Toen wij veel groter waren merkte ik dat het ontzettend moeilijk was om medewerkers diezelfde concentratie mee te geven of op te leggen.'

HI: En schoot het toen door van reductie naar abstractie?

HvdH: 'Of naar uitzinnige decoratie.'

HI: Reductie sluit het ornament niet uit.

HvdH: 'Helemaal niet. Maar bij ons zit het ornament altijd aan de constructie vast. Ik denk dat er twee scholen zijn, de constructieve school en de school die vertrekt vanuit

versiering. Wij horen bij de eerste school. Ik vind het niet zo erg als architectuur versierd zou zijn, maar ik kan het niet. En godzijdank hebben we er niet altijd geld voor. Ik neig ertoe om te zeggen dat ornamenten in de kern van de architectuur zitten en de versiering in de periferie, net zo goed als ik denk dat kleur in de periferie zit.'

HI: Wanneer kwam je op het spoor van jouw benadering, want je begon je loopbaan in de neomoderne traditie van Mecanoo?

HvdH: 'Dat gebeurde in de tijd dat ik bij Roelf Steenhuis werkte, de eerste partner die uit Mecanoo werd gezet. In die tijd reisde ik veel met vrienden en in hele korte tijd zagen we werken van Giuseppe Terragni die natuurlijk binnen de moderne canon viel, maar ook van Giovanni Muzio en vroeg werk van Aldo Rossi. Het was ontroerend om te zien dat er in Modena op de begraafplaats van Rossi diep getreurd werd en dat architectuur meedeed in de totale verslagenheid van mensen die hun dierbaren daar hadden. Wat we zagen was een architectuur die mee wil doen, in de maatschappij iets wil veroorzaken. En dat miste ik totaal bij Mecanoo.'

HI: Ondanks alle goeie sociaaldemocratische bedoelingen.

HvdH: 'Maar die zaten niet zo diep hoor, ze wilden vooral heel erg beroemd worden.'

HI: Je hebt voor AIR in Rotterdam een jaarprogramma van lezingen geleid. Wat was vooraf je bedoeling, en wat is daarvan uitgekomen?

HvdH: 'Ik heb die klus gekregen omdat ik me op een bepaalde bijeenkomst kwaad maakte over de instituten in de stad en dat die zo weinig over architectuur praten, omdat die instituten veelal geleid worden door mensen die geen architect zijn, maar bijvoorbeeld uit de planologie of de kunstgeschiedenis komen. Ik ben geboeid door architectuur en ik wil de verhalen hardcore horen. Vaak gaan architectuurdiscussies niet over hoe een gebouw is gemaakt, maar over de stedelijke betekenis of de programmatische betekenis. Dat zijn prima discussies, maar je zou toch willen dat we als vakgemeenschap een oordeel hadden over de architectuur zelf. Naar aanleiding daarvan vroeg Patrick van der Klooster van AIR of ik die serie wilde gaan doen. Wat ik heb geprobeerd is om het gesprek binnen de architectuur te formuleren. Ik heb gespreksleiders, het liefst uit de architectuur zelf, proberen te vinden die dat zo benaderden, en dat is een paar keer heel goed gegaan. Ik denk dat het in elk geval een serie is geweest die een specifiek deel van de vakgemeenschap hier erg heeft aangesproken. En dat is winst.'

HI: Waar moet de vakgemeenschap zich volgens jou nu op richten?

HvdH: 'Ik denk dat twee bewegingen moeten worden gemaakt. De architect moet terug naar het bouwvak, moet precies weten waar de bouw over gaat, hoe de bouw is georganiseerd. Architecten moeten weer verstand krijgen van aanbestedingen, van directievoering, van bestekken schrijven. Die wereld is ons onbekend geworden. Het andere is, en dat heeft Paul Vermeulen mooi verwoord, dat we meer aandacht moeten hebben voor wat hij de kleine historie noemt. Dat is niet de wereld van de grote idealen, de grote gedachtes en de avant-garde, maar het hier en nu, het probleem van de herbestemming van een bepaald pand of de renovatie van een bepaald wijkje of een aantal gebouwen. Lokaal gedefinieerd en onspectaculair. Voor beide aspecten, de kennis van het bouwen en de kleine geschiedenis geldt dat ze zowel ideologisch als praktisch zijn.'

HI: Het klinkt zo wel erg bescheiden, een ambachtelijke kennis van het bouwen en het oplossen van kleine problemen.

HvdH: 'Dan kom ik weer bij Oud. Hij heeft als gemeentearchitect in Rotterdam een waanzinnige bulk woningen gemaakt. Dat is in wezen zo'n kleine historie: hoe organiseren we de sociale woningbouw in deze stad. Volgens mij was Oud conservatief, hij had helemaal niets op met het verbeteren van de wereld, hij had die taak, en die taak heeft hij binnen het vak onderzocht. Jij zegt ambachtelijkheid, maar dat heb ik niet gezegd, ik heb gezegd dat je je verstaat met de bouwindustrie zoals die nu is. Bestekken schrijven is tegenwoordig niet meer drie delen zand en twee delen water. Waar ik sterk voor pleit is dat wij als architecten de modernisering van de bouwindustrie meemaken en naar onze hand zetten.'

HI: Als je het hebt over lokale historie, hoe verhoudt dat zich voor jou met werken in het buitenland? Het is volgens mij lastig om de lokale historie elders te doorgronden.

HvdH: 'Ja....'

HI: Is dat dan geen pleidooi om lokaal te opereren?

HvdH: 'Ik vind dat wij wel met een zekere schroom naar ons buitenlandse werk kunnen kijken, maar ook dat ligt paradoxaal. Van de zeventig architectenbureaus die zich hadden aangemeld voor the Bluecoat, was er één buitenlander, dat waren wij. En wij waren de enigen die zeiden: wat er staat is een gemetseld gebouw en zou je het niet gewoon doormetselen. Soms heb je van buitenaf een scherpere blik op wat er lokaal aan de hand

is. Maar als ik eerlijk ben zouden wij nooit in Engeland aan low-budget projecten kunnen werken, omdat wij niet net zo precies als hier weten waar de mazen in het net zitten.